

Apariția romanului românesc. Puncte de vedere

Șerban AXINTE

Key-words: *novel, genesis of the novel, Romanian novel*

Istoriile literare românești nu pun, în general, accentul pe întemeierea romanului, poate pentru că, e adevărat, primele încercări de abordare a acestei specii nu stau chiar sub semnul valorii. Cu toate acestea, importanța lor de natură istorică e semnificativă. Nu poate fi înțeleasă evoluția și multipla metamorfoză a romanului, fără cunoașterea momentului său zero, moment cu o durată de câteva decenii, timp în care, în pofida unei mentalități ce-l poreclise de dinainte de a se naște, „literatură spurcată”, romanul a reușit să se autodefinească și să-și impună, încet, dar sigur, identitatea.

Cu toate că, după cum am spus, istoriile literare nu s-au ocupat foarte mult de începuturile romanului românesc, există numeroase studii, mai specializate, ce tratează tocmai originile celei mai importante specii literare ale genului epic.

În studiul de față vom lua în discuție acele lucrări referitoare la apariția regnului literar amintit, studii ce propun, impicit sau explicit, teorii ale genezei romanului românesc. Dintre cercetările existente în literatura noastră de specialitate, am selectat doar pe acelea care exprimă puncte de vedere originale și divergente. Caracterul polifonic atât al istoriei literare, cât și al teoriei literaturii este asigurat de prezența unor tratate ce dinamizează discursurile, eliberându-le de sub tirania adevărilor imuabile. În cele ce urmează vom prezenta și comenta situațiile teoretice contrastive ale cercetătorilor Paul Cornea, Anton Cosma și Dan Mănuță.

1. „Traducerile demonstrează însemnătatea în continuă creștere a romanului”

Paul Cornea întreprinde un studiu al traducerilor și traducătorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea, analiză efectuată dintr-o perspectivă a științei statisticii, aplicată istoriei literare (Cornea 1966: 38–76). Înainte de a aborda subiectul ca atare, Cornea explică de ce a optat totuși pentru metoda amintită mai sus, în condițiile în care istoria literară operează cu vechile metode filologice completate de interpretările estetizante, psihologizante sau sociologizante, „bizuite mai mult pe intuiție, gust și simțul contextului istoric, decât pe criterii de o rigoare obiectivă”. Cercetătorul recunoaște că datele statisticii nu oferă decât indici orientativi ce necesită o interpretare bazată pe rezultatele obținute pe alte căi și în concordanță cu o anumită perspectivă filozofică. Avantajul acestor date este că ele înlocuiesc impresiile subiective prin elemente de referință de necontestat, servind la

determinarea implicațiilor sociale ale faptului literar. Sunt numite câteva considerente care trebuie avute în vedere la aplicarea statisticii în istoria literară, și anume: statistica nu rezolvă probleme estetice, ci doar extraestetice; oferă frecvențe, nu semnificații; se aplică unor fenomene ce implică fapte repetitive. Analiza de acest tip poate fi funcțională dacă unitățile de totalizat pot fi definite riguros, au o existență autonomă și sunt comensurabile. De asemenea, se aplică dacă se dispune de inventarul complet al cazurilor considerate și dacă se lucrează cu unități primare echivalente ca pondere semnificativă. Am amintit aceste considerente, adevărate universalii ale științei statisticii, pentru că, pornind de la ele, Paul Cornea își întemeiază perspectiva asupra unei epoci literare, viziune de ansamblu din care decurge un punct de vedere pertinent, germenele sau sinteza teoriei sale referitoare la apariția romanului românesc.

Tabelul traducerilor demonstrează însemnătatea în continuă creștere a romanului, în perioada respectivă. Și asta în condițiile în care povestirile și nuvelele se mențin la același nivel de frecvență între 1840 și 1860, iar teatrul cunoaște chiar o scădere. Faptul se datorează diversificării vieții economice și democratizării relative a operei de culturalizare. Burghezia devine consumatoare de beletristică, apar edituri ce dau traducerilor un scop mercantil. Acestor cauze li se mai adaugă și faptul că literatura se desprinde de ideea de școală, diversificându-și temele și mijloacele. Cititorului îi este stimulată apetența latentă pentru fantezie și, ca o urmare firească, apar primele romane autohtone. Putem spune cu certitudine că, în romane, publicul nu căuta viața reală, ci istoriile inventate. Fantezia dezlănțuită stătea la baza noului raport ce se stabilea între *provider*-ul de literatură și consumator. Paul Cornea afirmă:

epoca postrevoluționară a pierdut treptat sensul ascezei în folosul cauzei; povestirile moralizatoare plictiseau; oamenii voiau să se amuze, iar supapa odată deschisă, prin efectul supralicitării, vechile criterii restrictive se prăbușeau. Cartea fusese odinioară mijloc de edificare și filantropie, acum se transforma în marfă; ca atare, condiția existenței ei era să placă; iar câtimea plăcerii se măsoara foarte simplu: după numărul exemplarelor vândute. De-aici cercul vicios: întrecerea de a satisface gustul și gustul acționând ca factor propulsiv al creației. Înainte de a întâlni opoziția teoretică înverșunată a junimismului, conceptul pașoptist al esteticii utilitare a suferit o eroziune lentă, dar iremediabilă, datorită pătrunderii capitalismului în toate sferile vieții publice, inclusiv în cultură (Cornea 1966: 68–69).

Neîndoielnic, traducerile, atât de contestate de voci cu autoritate, au avut un rol extrem de important. Au funcționat „ca un mare și rodnic laborator de lărgire, perfecționare și cizelare a limbii” (Cornea 1966: 70). Ele mai subliniază un aspect, de asemenea foarte important, și anume, „tendința de sincronizare cu Europa”. Iată, așadar, un alt element ce anunță una dintre ideile majore ale gândirii literaturii din perioada interbelică. Prin intermediul traducerilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea, societatea culturală românească a asimilat lumea modernă. Paul Cornea își încheie studiul astfel:

[...] nu numai că, grație organismului sufletesc robust al culturii naționale și acțiunii energice a grupării de la „Dacia literară”, traducerile n-au anulat prin abundența lor originalitatea creației autohtone, dar e foarte probabil că i-au servit drept termen de comparație și factor stimulat, că au ajutat-o prin șoc să-și elibereze

disponibilitățile ascunse și să-și descopere căi proprii de afirmare a personalității (Cornea 1966:76).

Există și alte voci critice care și-au întemeiat punctele de vedere pornind de la observațiile lui Paul Cornea. Cornelia Ștefănescu, de exemplu, a demonstrat influența majoră exercitată asupra „pionierilor romanului românesc” de către scriitorul francez Eugène Sue, autorul celebrei scrieri *Misterele Parisului*. După o analiză aplicată și comparativă a producțiilor românești ce au suportat „contaminarea”, cercetătoarea concluzionează:

pentru literatura română „romanul misterelor” și mai ales *Les Mystères de Paris* de Sue nu rămâne, însă, în ciuda aparențelor, o experiență inutilă. El deschide gustul pentru roman, pregătește terenul pentru creațiile autohtone, chiar dacă de la o vreme ajunge să pervertească gustul. Folosind drept model pentru o serie de producții originale, ajunge cu timpul să fie substituit, și ceea ce a fost până la o vreme simplă copie ori adaptare capătă personalitatea de expresie, vigoarea imaginilor sublimatate odată cu apariția *Ciocoilor vechi și noi* (Ștefănescu 1973: 45).

2. „Romanul este rezultatul unor « deformări » succesive ale Povestirii”

Anton Cosma își formulează opiniile referitoare la apariția romanului românesc într-un studiu ce tratează în mod explicit și aplicat această chestiune (Cosma 1985). El e de părere că romanul a apărut și s-a dezvoltat în „interrelație inextricabilă” cu alte forme literare din epoca premodernă și modernă. Practica uzuală a relevării exclusive a aspectului de modernitate al genezei e considerată greșită:

[...] recursul la istoria literară este imperios necesar, în acest caz, în care ea a pronunțat un verdict părtinitor și nefondat, punând geneza romanului românesc sub semnul „imitației”. Imitația este una din legile eterne ale progresului omenesc, dar a absolutiza „imitația” anumitor modele înseamnă a falsifica înseși bazele discuției (Cosma 1985: 6).

Criticul afirmă că orice discuție despre originile romanului trebuie să pornească de la recunoașterea existenței unei tendințe naturale a formei literare epice spre sinteza amplă. Se postulează: vorbirea este povestire, cum povestire este și organizarea prin limbaj a existenței. Povestirea e o formă primară a discursului epic ce exclude invenția individuală și originalitatea. Ea este un vehicul al mitului ce apare odată cu vorbirea. Romanul, fiind expresia unei structuri sufletești și intelectuale aparte, se naște din dorința individuală de comunicare a unei „ipoteze epice personale”, conturată după anumite legi ce decurg din trăirea individuală în orizontul istoriei reale. Deci, romanul apare „ca formă de a trăi istoria”, în sens hegelian. Așadar, geneza romanului modern are la bază o anumită *mentalitate istorică*, care ia locul celei de tip patriarhal mitico-etic. Pe fundalul acestei noi mentalități, apariția speciei literare amintite mai sus presupune îmbinarea originalului, a creației autohtone, cu împrumutul.

Dorind să explice că individul uman posedă în codul său genetic predispoziții ce-l fac apt „să guste și să creeze imitația prin ficțiune a diacroniei vieții sale”, Anton Cosma declară, nici mai mult, nici mai puțin, că omul „e născut romancier”, formulare ușor hilară și nepotrivită în context.

Pentru eliminarea eventualelor neclarități, criticul subliniază că prin conjugarea dintre tradiția autohtonă și modelul străin nu trebuie să se înțeleagă transformarea unei anumite specii epice în roman, pentru că acesta

este rezultanta, cristalizată în anumite condiții istorice, a unei lente și complicate evoluții a formelor epice anterioare precum și a unui efort original de sinteză pe baza lor atunci când fiecare dintre ele în parte nu mai este capabilă să exprime intenționalitatea epicii (Cosma 1985: 14).

Acest teoretician al romanului observă că aspectele pe care le implică procesul de geneză a speciei pot fi ordonate în trei categorii fundamentale: formarea publicului, geneza textului și apariția autorului.

Publicul poartă în sine *mentalitatea istorică și orizontul de așteptare*, în funcție de care funcționează legea cererii și a ofertei, în vreme ce autorul își depășește statutul de „secretar anonim” devenind *scriitor* prin asumarea individuală a semnificației superioare a scrisului. În legătură cu geneza textului și printr-o sintetizare a celor deja afirmate, Anton Cosma își conturează poziția teoretică referitoare la apariția romanului românesc:

În planul filogeniei, Romanul este rezultatul unor „deformări” succesive ale Povestirii. *Povestirea* era legată indisolubil de mit, care exista doar *în cuvânt*, mai precis, în-cuvânt-pentru-toți. Căci mitul trebuia să fie receptat identic (sau cu un grad de politropie cât mai mic) de toți indivizii unei colectivități. Atitudinea povestitorului față de obiectul său a fost, în esență, în tot cursul istoriei literaturii, aceea a creatorului de mituri, o atitudine univocă – a revelării sacrului (alias misterului, fantasticului, excepționalului) din faptele lumii. Romanul nu putea fi decât o falsă povestire, capabilă să releve nu principiul unicității ei, dimpotrivă, pe acela al modificării și al individualizării (al pluralității trăite). Atitudinea romancierului e și ea diferită, sensul actului său de creație fiind acela al incorporării unui înțeles uman – educativ, patriotic, moral (Cosma 1985: 39–40).

Teoria lui Cosma e vulnerabilă din multe puncte de vedere, deci, contestabilă. În general, cam tot ceea ce susține ca postulat este discutabil. În afară de unele adevăruri ce decurg din aplicarea unor principii ce țin de evoluția limbajelor, în general, studiul de față nu propune decât un raționament greoi și fantezist. Este adevărat, unele părți ale discursului teoretic pot fi admise, dar ele nu dovedesc decât că tema în cauză admite mai multe posibilități de abordare. Comunicarea minimală dintre indivizi nu poate fi văzută ca bază a discursului epic metamorfozat mai târziu în roman, decât în măsura în care comunicarea stă la baza tuturor artelor. E prea general, prea puțin pentru a fi și convingător. Afirmția că romanul are o geneză permanentă și multiplă îi amintește lui Nicolae Manolescu de tezele „darwiniștilor de odinioară care-și închipuiau că maimuțele se metamorfozează neconținut în oameni” (Manolescu 2008: 341).

3. *Bonus pastor*, un model epic

O lucrare apreciată și contestată, în același timp, dar din rațiuni diferite, este *Lectură și interpretare* (1988) de Dan Mănuacă. Studiul dedicat romanului autohton din deceniul 1850–1860 pornește el însuși prin a fi polemic, prin a contesta, prin

însăși natura demersului propus, unele puncte de vedere referitoare la apariția romanului românesc.

Explicit, Dan Mănuță respinge teza formulată de Nicolae Manolescu în *Arca lui Noe*, conform căreia

tradiția n-a jucat în nașterea romanului nostru nici un rol, ceea ce poate constitui o explicație pentru rezistența unor scriitori atât de preocupați de literatura națională a trecutului ca pașoptiștii (Manolescu 2004: 60),

specia reprezentând simpla adaptare a modelului occidental existent. Implicit, polemizează și cu Paul Cornea, autorul de drept al teoriei în baza căreia Manolescu își întemeiază afirmația.

Cercetarea își propune să demonstreze că, în deceniul amintit mai sus, se constituie un model literar, numit al „bunului păstor”, model ale cărui urme pot fi depistate până târziu în literatura română. Apariția romanului este văzută ca o consecință a programului „Daciei literare” doar sub aspectul tematismului, cauzele reale fiind altele, „mai complexe și mai de actualitate, ținând de un prezent extrem de viu și de turbulent” (Mănuță 1988: 7).

Bonus pastor este, în opinia lui Dan Mănuță, cea mai însemnată și mai revelatoare relație epică dintre conexiunile romanelor și povestirilor din epoca studiată. Este un simbol al etniei, iar descoperirea lui derivă din „explozia individualității” ce caracterizează perioada imediat următoare revoluției de la 1848:

bunul păstor reprezintă descoperirea, în actul literar românesc, pentru întâia oară în chip atât de larg, a însăși naturii omenești, a esenței acesteia, al cărui model *bonus pastor* este propus. Prozatorul pare a-și fi însușit, a se fi identificat deja cu acest simbol, pe care îl avansează, în chip de paradigmă, și cititorului. Pentru scriitor, societatea contemporană eluda formele originale. În replică, *bunul păstor* este imaginea tiparelor primare neîntinate (Mănuță 1988: 165).

Autorul studiului se întreabă dacă acest *bun păstor*, în curs de teoretizare, este o emanație a culturii sau a naturii? Răspunsul nu întârzie. Deceniul al șaselea aspiră la cultură, dar este subordonat în mare măsură naturii. *Bonus pastor* apare ca efect al unei dislocări produse în conștiința generației revoluționare, situându-se într-un areal cultural palid și oscilant. De aici rezultă un amestec original de entuziasm pașoptist și de nostalgie după timpurile de aur. Prin *bunul păstor* se încearcă evidențierea unui comportament civic și surprinderea unei relații individuale, alternanța perpetuă dintre individ și societate. Ideea conform căreia *bonus pastor* este simbolul unei intimități la nivel profund etnic este subliniată în mai multe rânduri. Sunt urmărite și ipostazele frecvente ale lui *bonus pastor*, ipostaze pastorale și civice în același timp. Din această stare de indecizie, din pendularea continuă dinspre un principiu spre contraiul lui, ia ființă în proza noastră un stil național, iar modelul amintit începe să funcționeze ca imagine ce totalizează, colectează și ordonează sensurile întru acest stil, încetând să mai fie un simplu clișeu livresc și devenind o adevărată pecete etnică. Dar *bonus pastor* este o emblemă fragmentară, alcătuită din elemente disparate, neomogenizate încă:

naratorul deceniului încă nu deține cheia care să-i permită desfacerea enigmei pe care el însuși, de altfel, o propune. Imaginea *bunului păstor* îi apare tot atât de îndepărtată ca și aceea pe care o are el însuși despre sine (Mănuță 1988: 167).

Așadar, modelul epic descris în carte e fragmentar, scindat în mai multe fragmente, fiecare dintre ele păstrând ceva din întreg, dar dezvoltându-se și separat, contradictoriu în raport cu celelalte. Reconstituirea lui *bonus pastor* presupune lectura și interpretarea romanului epocii, iar rezultatul acestui proces desfășurat în doi timpi este punctul de vedere original și argumentat privind procesul formării romanului autohton.

Dan Mănuță surprinde un mod de a fi al speciei, o „feldeință” românească perpetuată și în unele realizări epice de mai târziu. Între trecut și prezent, între general și particular, între concret și abstract există mereu o relație de dublă cauzalitate. Din acest motiv, studiul are aspectul unei spirale ce păstrează în permanență memoria începutului în fizionomia sfârșitului, cu alte cuvinte, chiar dacă atenția exegetică este focalizată într-un punct clar determinat, referirea se face la întreg.

Teoria propusă de Dan Mănuță a fost contestată de unii specialiști. Paul Cornea ridică obiecții în legătură cu perioada de timp supusă cercetării. Decuparea deceniului al șaselea dintr-o continuitate deschisă de *Elvira...* (1845) și închisă odată cu apariția *Ciocoilor...* (1862) atrage mai multe dezavantaje, printre care excluderea unor texte ce răspund caracteristicilor generale ale romanului postpașoptist, împuținându-se, astfel, corposul românesc, și așa nu foarte bogat. Reducerea numărului de scrieri „oferă o bază îngustă inducției, de unde și riscul afirmațiilor fără acoperire” (Cornea 1989: 5). O altă obiecție se referă la modul în care Dan Mănuță explică absența romanului de mistere înainte de 1860. Criticul ieșean afirmă că „scriitorul vremii trăiește aproape exclusiv într-o atmosferă rustică” și că „neverosimilul aventurilor citadine pare a-l jena”. Cornea amintește că după doar doi ani apar scrierile lui Bujoreanu și Baronzi: „În câțiva ani se schimbă oare hotărâtor atmosfera rustică, iar neverosimilul încetase să jeneze?” (Cornea 1989:5).

În legătură cu „modelul bunului păstor”, Cornea se întreabă dacă este acesta într-adevăr un model naratologic, mai ales în condițiile în care Dan Mănuță extinde discuția la poezie și dramaturgie. Fiecare atribut al lui *bonus pastor* („valoare estetică”, „simbol al etniei”, „obiect al discursului românesc”, structură artistică în care se poate observa cu limpezime desprinderea de neoclasicism”, „o adeziune la rusticitate”) este văzut ca având un anumit coeficient de relevanță, dar „toate la un loc bruiază sensul”. Paul Cornea crede că termenul de model nu e potrivit în cazul de față. Avansează variantele: „punct de vedere”, „atitudine” sau „forma mentis”, deoarece ceea ce se vizează e un mod de a gândi și de a resimți raporturile cu lumea, în condițiile trecerii bruște de la civilizația patriarhală la o societate modernă, incipientă și instabilă.

Raportându-se critic la teoria lui Dan Mănuță, Paul Cornea găsește prilejul de a-și reafirma propriile opinii referitoare la apariția romanului românesc, într-o altă formă decât cea din studiul publicat în volumul *De la Alecsandrescu la Eminescu*:

Nașterea romanului e legată de procesul instituționalizării culturii (formarea editurilor, apariția unui public, extinderea relațiilor bănești, stabilizarea unor centre de inițiativă culturală: reviste, cenacluri, societăți etc). Până la Unire, condițiile au fost nefavorabile, mai vitrege în anii imediat anteriori și posteriori revoluției de la 1848, ceva mai bune între 1855–1859; în această perioadă s-a lucrat artizanal, prin autofinanțare, fără siguranța deșeurii și stimulul unei opinii critice. De adăugat că solicitările politice (lupta revoluționară, Unirea) au îndepărtat temporar sau definitiv

din literatură pe unii dintre cei mai talentați mănuitori ai condeiului. De-aici și mediocritatea rezultatelor. După Unire, condițiile s-au îmbunătățit, de unde și creșterea producției românești, atât pe plan cantitativ, cât și calitativ (Cornea 1989: 6).

Teza *bunului păstor* îi pare confuză și lui Nicolae Manolescu, dar recunoaște că unele romane din anii '50, ce posedă tematica și subiectele favorite ale pașoptismului, pot fi examinate din această perspectivă. Manolescu mai adaugă: „după 1860, când încep să apară romanele de mistere propriu-zise și se limpezește noua formulă a genului, teza lui Mănuță nu mai are însă obiect” (Manolescu 2008: 342). Dar studiul în cauză tratează tocmai fiziologia romanescă de dinainte de limpezire. Atunci, de ce ar fi considerată fără temei o teză rezultată dintr-o investigație ce nu-și propune să treacă de pragul anului 1860. Contestabilă este, după cum s-a văzut, decuparea deceniului al șaselea dintr-o perioadă mai extinsă cu circa șapte ani și conturarea nu suficient de clară a modelului *bonus pastor*, din cauza multiplilor determinanți pe care îi acceptă.

4. Hipermezia romanului

Toate cele trei teorii referitoare la geneza romanului românesc au marea calitate de a se pune reciproc în valoare. Având în vedere că abordarea subiectului în sine presupune, nu fapte concrete, ci evaluări personale și interpretări subiective, este firesc să existe diferențe majore între perspective. După cum am spus și la începutul studiului de față, caracterul polifonic atât al istoriei literare, cât și al teoriei literaturii este asigurat de prezența unor contrateme ce dinamizează discursurile, eliberându-le de sub tirania adevărilor imuabile. Deși ne situăm în zona științei literaturii, nu trebuie să considerăm *adevărul* cea mai înaltă miză a eforturilor exegetice. Surprinderea modului individual de întemeiere a unei viziuni funcționale e mult mai relevantă. De fapt, *adevărul* nu este altceva decât suma acestor viziuni contrastive, dar neapărat plauzibile. Raportarea critică la fiecare dintre ele conduce spre o mai bună cunoaștere a mecanismelor interioare ale fenomenului studiat. Paul Cornea ajunge la „adevărul său” recurgând la statistică. La prima vedere, metoda folosită de el e infailibilă, seamănând cu o demonstrație matematică ce exclude orice echivoc și inhibă chiar formularea altor opinii. Că nici o metodă nu e tocmai infailibilă și că orice perspectivă poate fi combătută cu succes o demonstrează chiar pozițiile teoretice referitoare la același subiect, apărute ulterior. Anton Cosma respinge tezele care absolutizează *imitația* în procesul genezei romanului, mizând mai mult pe *tradiție*, iar Dan Mănuță, în încercarea reconstituirii din fragmente a unui model epic, ce „resuscita simbolistica rustică”, a izbutit una dintre cele mai relevante radiografii ale romanului postpașoptist.

Nu avem nici o îndoială, apariția romanului românesc a presupus atât imitație, adaptare, asimilare (necritică, mai ales) de modele străine, cât și sublimare de disponibilități camuflate în tradiție, în structura etnică, primară. Acest lucru poate fi verificat observând trecutul din perspectiva prezentului. Romanul este hipermeziec. Orice capodoperă a speciei, indiferent de perioada căreia îi aparține, poartă în sine memoria originii sale. În orice capodoperă a speciei se poate citi câte o parte sau câte o nuanță din adevărul despre apariția romanului.

Bibliografie

- Cornea 1966: Paul Cornea, „Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, în vol. *De la Alecsandrescu la Eminescu. Aspecte-figuri-idei*, București, Editura pentru literatură.
- Cosma 1985: Anton Cosma, *Geneza romanului românesc*, București, Editura Eminescu.
- Cornea 1989: Paul Cornea, *Romanul românesc de început*, „Viața românească”, nr. 4, p. 5.
- Manolescu 2008: Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Manolescu 2004: Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București, Editura 100+1 Gramar.
- Mănuță 1988: Dan Mănuță, *Lectură și interpretare*, București, Editura Minerva.
- Ștefănescu 1973: Cornelia Ștefănescu, *Momente ale romanului*, București, Editura Eminescu.

Viewpoints of the Romanian Novel Genesis

In this paper we discuss studies proposing theories of the Romanian novel genesis, implicitly or explicitly. Out of the existing research in our literature we have selected only those who express original and divergent viewpoints. Polyphonic nature of both literary history and theory of literature is provided by the presence of counterpoints that energize speeches, freeing them from the tyranny of immutable truths. We presented and commented contrastive theoretical researchers of Paul Cornea, Anton Cosma and Dan Mănuță.

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*